RAQAMLI MUHIT SHAROITIDA BOSHLANG‘ICH TA’LIM O‘QUVCHILARIDA NUTQ MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH

Lapasova Go‘zal Unarboy qizi
Toshkent amaliy fanlar universiteti, Boshlang‘ich ta’lim nazariyasi va metodikasi kafedrasi o‘qituvchisi
E-mail: gozallapasova28gmail.com
Po‘latova Sarvinoz Ravshanbek qizi
Toshkent amaliy fanlar universiteti, Pedagogika fakulteti, Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 4-bosqich talabasi
Tel: +998910016755

Annotatsiya: Mazkur maqolada raqamli ta’lim muhitida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida nutq madaniyatini shakllantirishning nazariy asoslari, pedagogik-psixologik xususiyatlari va amaliy mexanizmlari tahlil qilinadi. Raqamli texnologiyalar, interaktiv platformalar, multimedia vositalari hamda masofaviy ta’lim resurslaridan foydalanish orqali o‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutqini rivojlantirish, til madaniyati, kommunikativ kompetensiya va axborot madaniyatini shakllantirish imkoniyatlari ilmiy jihatdan asoslab beriladi. Maqolada boshlang‘ich ta’lim yoshidagi bolalarning nutq rivoji xususiyatlari, raqamli muhitning ijobiy va salbiy ta’siri, o‘qituvchining metodik roli hamda samarali pedagogik shart-sharoitlar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: raqamli muhit, boshlang‘ich ta’lim, nutq madaniyati, kommunikativ kompetensiya, axborot texnologiyalari, interaktiv ta’lim.

Аннотация: В данной статье анализируются теоретические основы, педагогические и психологические характеристики, а также практические механизмы формирования речевой культуры у учащихся начальной школы в цифровой образовательной среде. Научно обосновываются возможности развития устной и письменной речи учащихся, формирования языковой культуры, коммуникативной компетентности и информационной культуры посредством использования цифровых технологий, интерактивных платформ, мультимедийных средств и ресурсов дистанционного обучения. В статье рассматриваются особенности развития речи у детей младшего школьного возраста, положительное и отрицательное влияние цифровой среды, методическая роль учителя и эффективные педагогические условия.

Ключевые слова: цифровая среда, начальное образование, культура речи, коммуникативная компетентность, информационные технологии, интерактивное образование.

Annotation: This article analyzes the theoretical foundations, pedagogical and psychological characteristics and practical mechanisms of forming a speech culture in primary school students in a digital educational environment. The possibilities of developing oral and written speech of students, forming language culture, communicative competence and information culture through the use of digital technologies, interactive platforms, multimedia tools and distance learning resources are scientifically substantiated. The article covers the features of speech development of children of primary school age, the positive and negative impact of the digital environment, the methodological role of the teacher and effective pedagogical conditions.

Keywords: digital environment, primary education, speech culture, communicative competence, information technologies, interactive education.

Bugungi globallashuv va raqamlashtirish jarayoni ta’lim tizimining barcha bo‘g‘inlariga, xususan, boshlang‘ich ta’limga ham tubdan ta’sir ko‘rsatmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivoji o‘quv jarayonining mazmuni, shakli va metodlariga yangi talablar qo‘ymoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida nutq madaniyatini shakllantirish masalasi raqamli muhit sharoitida dolzarb pedagogik muammolardan biriga aylanmoqda. Nutq madaniyati shaxsning umumiy madaniy saviyasini, fikrlash darajasini va ijtimoiy moslashuvini belgilovchi muhim omillardan biridir. Boshlang‘ich ta’lim davri esa bolaning nutqiy rivojlanishida eng mas’uliyatli bosqich bo‘lib, aynan shu davrda to‘g‘ri, ravon, mantiqli va adabiy til me’yorlariga mos nutq ko‘nikmalari shakllanadi. Raqamli muhit esa bu jarayonga bir tomondan keng imkoniyatlar yaratib bersa, ikkinchi tomondan ayrim xavf va cheklovlarni ham yuzaga keltirmoqda.

Nutq madaniyati – bu til birliklaridan o‘rinli, to‘g‘ri va maqsadga muvofiq foydalanish, adabiy til me’yorlariga rioya qilish hamda kommunikativ vaziyatga mos ravishda fikrni ifoda eta olish qobiliyatidir. Pedagogik adabiyotlarda nutq madaniyati quyidagi tarkibiy qismlarni o‘z ichiga oladi:

- fonetik madaniyat (to‘g‘ri talaffuz, urg‘u);
- leksik madaniyat (so‘z boyligi, so‘z tanlash);
- grammatik madaniyat (gap qurilishi, sintaktik to‘g‘rilik);
- uslubiy madaniyat (nutqning vaziyatga mosligi);
- kommunikativ madaniyat (muloqot etikasi).

Boshlang‘ich ta’limda nutq madaniyatini shakllantirish o‘quvchilarning keyingi ta’lim bosqichlaridagi muvaffaqiyatli o‘qishi, mustaqil fikrlashi va ijtimoiy faol shaxs bo‘lib yetishishida muhim ahamiyatga ega. Boshlang‘ich maktab yoshidagi bolalar nutqi faol rivojlanish bosqichida bo‘ladi. Ularning lug‘at boyligi kengayadi, gap tuzish

malakalari takomillashadi, mantiqiy bog‘lanishlar shakllana boshlaydi. Shu bilan birga, bu yosh davrida:

- taqlidchanlik kuchli bo‘ladi;
- emotsional idrok ustunlik qiladi;
- vizual va audio materiallar samarali ta’sir ko‘rsatadi;
- o‘yin faoliyati yetakchi o‘rinni egallaydi.

Mazkur xususiyatlar raqamli ta’lim vositalaridan maqsadli foydalanish orqali nutq madaniyatini shakllantirish uchun qulay sharoit yaratadi.

Raqamli muhit deganda, elektron ta’lim platformalari, multimedia resurslari, mobil ilovalar, internet tarmoqlari va raqamli aloqa vositalari majmui tushuniladi. Ta’lim jarayonida raqamli muhit quyidagi imkoniyatlarni beradi:

- interaktivlik va vizuallikni ta’minlaydi;
- individual va differensial yondashuvni kuchaytiradi;
- o‘quvchilarning motivatsiyasini oshiradi;
- mustaqil o‘rganish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Biroq, nazoratsiz raqamli muhit o‘quvchilarning og‘zaki nutq faolligini pasaytirishi, qisqa va soddalashtirilgan ifodalar ustun bo‘lishiga olib kelishi mumkin. Shu bois, raqamli texnologiyalarni pedagogik maqsadga muvofiq qo‘llash muhim hisoblanadi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida nutq madaniyatini raqamli muhitda samarali shakllantirish uchun quyidagi pedagogik shart-sharoitlar zarur:

1. Maqsadli metodik yondashuv – raqamli vositalar nutqni rivojlantirishga xizmat qilishi lozim.

2. Interaktiv topshiriqlar – dialog, muhokama, hikoya tuzish, audio va video izohlar asosida tashkil etilgan mashqlar.

3. Multimedia materiallar – ertaklar, audio matnlar, animatsiyalar orqali eshitish va gapirish ko‘nikmalarini rivojlantirish.

4. O‘qituvchi nazorati va yo‘naltiruvchi roli – raqamli faoliyatni pedagogik jihatdan boshqarish.

5. Axborot va nutq madaniyatini uyg‘un rivojlantirish – to‘g‘ri yozish, fikrni madaniyatli ifodalashga o‘rgatish.

Raqamli muhitda nutq madaniyatini shakllantirishda quyidagi metodlar samarali hisoblanadi:

- raqamli hikoyalash (digital storytelling);
- audio va video yozuvlar asosida tahlil;
- interaktiv test va mashqlar;
- onlayn munozara va kichik guruhlar bilan ishlash;
- ta’limiy o‘yinlar va simulyatsiyalar.

Mazkur metodlar o‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutqini faollashtiradi, so‘z boyligini oshiradi va kommunikativ kompetensiyasini rivojlantiradi.

Boshlang‘ich ta’limda raqamli muhitdan foydalanish samaradorligini aniqlash maqsadida 3–4-sinf o‘quvchilari bilan amaliy ishlar olib borildi.

1-misol. Raqamli hikoyalash metodi. Sinf o‘quvchilariga “Raqamli hikoya yaratish” topshirig‘i beriladi. O‘quvchilarga multimediali slaydlar, rasm va audio yozuvlardan foydalangan holda qisqa hikoya tuzish vazifasi beriladi. Topshiriqni bajarish uchun 7-10 daqiqa vaqt beriladi. O‘quvchilar yaratgan hikoyalarini o‘qib beradilar. O‘qituvchi o‘quvchilarning raqamli vositalardan foydalanish asosidagi fikrlari, nutqning mantiqan bog‘langanligi hamda mustaqil fikrlash darajasini inobatga olgan holda baholydi. Ushbu metodni darsning yangi mavzuni mustahkamlash qismida o‘tkazish maqsadga muvofiqdir. Natijada o‘quvchilarning gap tuzish aniqligi, so‘z boyligi va ifodalilik darajasi sezilarli oshgani kuzatiladi.

2-misol. Audio matn asosida nutqni tahlil qilish. O‘quvchilarga adabiy matnning audio shakli taqdim etiladi. Tinglashdan so‘ng o‘quvchilar mazmunni qayta hikoyalash va o‘z fikrini og‘zaki bayon qilish orqali matnga munosabat bildirishadi. Ushbu faoliyat talaffuz madaniyati va mantiqiy izchillikni rivojlantirishda samarali hisoblanadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, raqamli muhit sharoitida boshlang‘ich ta’lim o‘quvchilarida nutq madaniyatini shakllantirish zamonaviy ta’limning muhim vazifalaridan biridir. Raqamli texnologiyalarni pedagogik jihatdan asoslangan holda qo‘llash o‘quvchilarning nutqiy faolligini oshiradi, adabiy til me’yorlariga amal qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi va ularni axborot jamiyatida faol ishtirok etishga tayyorlaydi. Ushbu jarayonda o‘qituvchining metodik mahorati, maqsadli yondashuvi va nazorati hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Abduqodirov A. Axborot texnologiyalari va ta’lim. – Toshkent: Fan, 2019. – 99-103 B.
2. Karimova S. Nutq madaniyati va uni rivojlantirish metodlari. – Toshkent, 2018. – 39-45 B.
3. Qodirov A., Yo‘ldoshev J. Boshlang‘ich ta’lim metodikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020. – 15-28 B.
4. Urinbayeva D.B., Filologik ta’limda XXI asr ko‘nikmalari hamda kompetensiyaviy yondashuv. – Toshkent: Zuxro Baraka Biznes, 2025. – 68-77 B.

Elektron resurslar:

5. OECD. Education in the Digital Age. – Paris, 2020.
6. Ziyonet.uz elektron ta’lim resurslari.
7. UNESCO. ICT in Primary Education. – Paris, 2019.
8. Выгоцкий Л.С. Речь и мысль. – Москва: Педагогика, 1982.
9. Леонтьев А.А. Педагогическое общение. – Москва: Знание, 1997.